

Ādams Arvo Brūvers

Moceklis pret pasauli: kristiešu moceklības piemēri vēsturē

*Martyr versus world: Examples of
Christian martyrdom in history*

Abstract

This study aims to elucidate the transformation of martyrdom over time and its relationship to the order at the respective period. The analysis and comparison of the martyrdom examples brought conviction that the principle “Martyr against the world” existed and that over time the phenomenon of martyrdom transformed from the ideal of Christianity into other forms.

Keywords: martyr, martyrdom, contradicting worldviews.

Ievads

Rakstot par moceklības fenomena izpēti, jāatzīmē Toda Džonsona un Džīnas Zurlo paustais, proti, vēsturnieki ir pētījuši kristīgo moceklību galvenokārt tāpēc, lai saprastu tās ietekmi uz reliģijas izaugsmi kopš tās pirmsākumiem [*Johnson, Zurlo 2014: 679*]. Tāpēc šajā pētījumā, moceklībai pievēršoties no citas perspektīvas, tiks skatīta nevis ietekme uz reliģiju, bet pašas moceklības transformācija, kas saskatāma, salīdzinot dažādus piemērus.

Līdz ar to pētījuma mērķis ir noskaidrot moceklības transformāciju un tās attiecības ar pastāvošo laikmeta kārtību. Šī mērķa sasniegšanai tiek izvirzīti šādi uzdevumi: 1) definēt moceklības idejas pamatu, balstoties uz pirmajiem moceklības piemēriem un teologu darbiem, 2) analizēt

3 dažādu laika posmu – seno laiku, viduslaiku un jaunāko laiku – mocekļības piemērus, 3) noteikt atšķirības dažādu laiku mocekļību piemēros.

Šajā rakstā jēdziens “pasaule” tiks izmantots, lai apzīmētu vēsturiski pastāvējušu un kādai sabiedrībai vai cilvēku grupai piemītošu uzskatu un ideju sistēmu, kas, konfrontējot ar kristietību, ir izraisījusi mocekļību.

Kā atruna jāatzīmē arī tas, ka šajā pētījumā tiks analizēti un salīdzināti dažādu laiku izteiksmīgākie mocekļības piemēri katoļu baznīcā. Par avotiem tiks izmantoti 3 dažādu laiku teksti: seno laiku mocekļības apraksti, viduslaiku hagiogrāfiskais naratīvs, kā arī 20. gadsimta mocekļu laikabiedru atmiņas. Visiem šiem avotiem kopīgs tas, ka tos rakstījuši ticīgie, apbrīnojot savu laikabiedru-mocekļu varoņdarbus, lai saglabātu viņu piemiņu.

1. Kristīgās mocekļības pamats

Termins “moceklis” vispārīgi tiek definēts divos veidos. Pirmajā gadījumā moceklis tiek definēts kā cilvēks, kas ir pakļauts spīdzināšanai; cilvēks, kas atrodas ļoti smagos apstākļos, savukārt otrajā gadījumā moceklis ir kristīgās baznīcas kanonizēts svētais, kas ir bijis pakļauts spīdzināšanai, mokām ticības dēļ [*Tezaurs (s.a.)*]. Sakarā ar mocekļības specifiku iesākumā ir svarīgi skaidrot mocekļības ideju kristietībā, balstoties uz teologu un vēsturnieku darbiem.

Vēsturnieks V. H. K. Frends, rakstot par Jaunās Derības laika mocekļību, ir atzīmējis: Jaunās Derības oriģinalitāte ir tā, ka tajā nav nekā bez Kristus un ka bija sagaidāms, ka kristieši panesīs ciešanas Kristus dēļ un meklēs tādu nāvi, kas būtu pēc iespējas līdzīgāka Kristus nāvei un ciešanām [*Frend 1965: 15, 79*]. Kā redzams, pamats mocekļībai ir Kristus, kurš mira pie krusta ar pārliecību, ka viņa nāve nesīs labumu. Viņa piemēram sekoja pirmais moceklis Sv. Stefans, kurš, jūdu saukts par zaimotāju, tiek nonāvēts un mirst, apgalvodams, ka redz Dieva godību, ko iemantos [*Apd. 6.-7.*].

Ņemot vērā kristietības specifiku, par mocekļību laika gaitā nevar neko jaunu izdomāt, bet var izcelt tikai atsevišķas un dažādas tās nianšes. Ja skatās uz mocekļību teoloģiskā perspektīvā, tad jāatzīmē nozīmīgāko teologu paustais. 5. gadsimtā dzīvojušais Hiponas Augustīns raksta par

moceklību kā apliecināšanu, paužot, ka visi brīnumi, kas ir mocekļu veikti Kristus vārdā, liecina par ticību, kas mocekļiem ir Kristū, par ticību uz augšāmcelšanos un mūžīgo dzīvi [August. De civ. D. 9]. Savukārt 13. gadsimtā dzīvojušais Akvīnas Toms moceklības sakarā atzīmē, ka moceklība tiek redzēta kā ticības, drosmes, tikuma un pacietības akts, kurā tiecas pēc ticības [St. Thomas 2015: 1712]. Savukārt mūsdienu teologs un priesteris Andris Marija Jerumanis, paužot oficiālo katoļu baznīcas nostāju, par moceklību runā kā par nāvi ticības dēļ un mocekļus sauc par draugiem, aizbildņiem un palīgiem debesīs, un kristīgās dzīves paraugiem [Jerumanis 2020: 8].

Rezumējot minēto, jāteic, ka moceklības idejas pamats kristietībā ir ideja par līdzināšanos Kristum un nāvi ticības dēļ, kura nesīs labumu cilvēkiem, kā arī godu Dieva valstībā pašam moceklim.

2. Kristiešu moceklības piemēri senajos laikos

“Moceklis pret pasauli” ir princips, kas sastopams visu laiku moceklībās, sākot jau ar senajiem laikiem. Var domāt, ka šo principu demonstrē jau Kristus, sakot Pilātam: “[.] Mana valstība nav no šīs pasaules. [.]” [Jņ. 18:36] Seno laiku kristietībā visspilgtākie piemēri tam ir Romas impērijas armijas kareivji, kas pieņēma kristietību un kas ar savu brīvu izvēli sekot Kristus mācībai nostājās pret pagānisko Romu.

Pirmais zīmīgais piemērs, kas jāmin, ir mocekļa Maksimiliāna moceklība, kas notika 4. gs. sākumā, atsakoties no dienesta impērijas armijā. Maksimiliāna moceklības aprakstā ir redzams, ka prokonsuls Dions liek viņam gatavoties dienestam un pieņemt militāro zīmogu, un dienēt armijā, kalpojot impērijai, kā arī atteikšanās gadījumā draud ar nāvi. Uz visiem šiem draudiem viņš atbild ar atsacīšanos. Šo atsacīšanos viņš pamato ar to, ka šajā pasaulē viņš nekalpos, bet darīs to vienīgi Dieva valstībā. Zīmīgi ir arī viņa vārdi, kurus viņš saka, atsakoties no militārā zīmoga, – viņš to nepieņems un, ja viņam to dos, tad salauzīs, jo nevar nēsāt svina gabalu (t. i., dienesta zīmi) ap kaklu, ja ir saņemta glābšanas zīme no Dieva. Svarīgi minēt vēl vienu zīmīgu niansi šajā aprakstā – saņēmis atteikumu no Maksimiliāna, prokonsuls paziņo, ka sūtīs viņu taisnā ceļā pie Kristus. Maksimiliāns atbild, ka to viņš vēlas un ka tas viņam būs gods, vēl jo vairāk – pēc sprieduma nolasišanas viņš saka pateicības vārdus Dievam [MMaximilian.1.-3.].

Pēc šī piemēra analīzes jāatzīmē, ka atteikšanās no zīmoga, kā arī draudi to salauzt, ja tas tiks saņemts, liecina par nostāšanos pret romiešu pasaules kārtību, savukārt veids, kā Maksimiliāns atbild uz draudiem “sūtīt viņu pie Kristus”, liecina par to, ka viņš tiecas pēc nāves, cenšoties iemantot godu, kā to ir darījuši arī citi mocekļi, kuri nebija kareivji, piemēram, moceklis Eipls ar atzišanos, ka ir kristietis un grib mirt [*MEuplus.1.*]. Šāda tiekšanās pēc moceklības demonstrē moceklību kā agrīno kristiešu ideālu jeb centienu augstāko galamērķi.

Vēl viens izteiksmīgs piemērs ir centurions Marsels, kurš imperatora dzimšanas dienā atteicās svinēt šos pagāniskos svētkus un nometa kareivja jostu leģiona standarta priekšā, liecinot, ka atsakās no zvēresta leģionā un vairs tajā nekalpos (nedienēs), bet kalpos tikai Kristum, jo viņš ir Krisus kareivis [*MMarcellus.1.*]. Ar šīm darbībām viņš, no vienas puses, apliecināja ticību, bet, no otras, ne vien nostājās pret Romu, bet arī pārkāpa armijas disciplīnu un tāpēc kļuva par mocekli.

3. Kristiešu moceklības piemēri viduslaikos

Viduslaikos līdz ar kristīgās Eiropas izveidošanos kristieši pilnībā pārstāja būt vajātie, kā tas bija Romas impērijas laikā. Vienlaikus ir arī jāatzīmē, ka viduslaikos moceklība vairs nebija ideāls jeb cildens paraugs, kas ir centienu augstākais galamērķis. To var apgalvot tādēļ, ka, līdzko bija izveidojusies pasaule, kur kristieši var dzīvot relatīvi mierīgi un nevajāti, vajadzība pēc tāda ideāla kā moceklība pamazām izzuda. Bet tomēr moceklība saglabājās un transformējoties tā no ideāla kļuva vairs tikai par iespējamu “blakusefektu” kristīgajai misijai. Viduslaiku piemēros vairs nav manāma tiekšanās uz moceklību, kā tas redzams seno laiku piemēros. Lai gan moceklība vairs nebija ideāls, tomēr mocekļi vēl joprojām tika cildināti, godināti un uzskatīti par kristīgās dzīves paraugiem.

Viduslaikos veids, kā moceklība varēja notikt, bija misionāru darbība pagānu zemēs. Kā izcils moceklības piemērs pagānu zemēs ir Prāgas Adalbergs, kas dzīvojis 10. gadsimtā un bijis misionārs Prūsijā.

Viduslaiku Eiropas hagiogrāfiskais naratīvs vēsta par Prāgas bīskapu Adalbergu. Šis viduslaiku teksts atklāj, ka Adalbergs ieradies pie prūšiem, lai nestu viņiem pestīšanu un pārliecinātu viņus atteikties no saviem

kurlmēmiem elkiem, un iepazīstinātu viņus ar viņu Radītāju. (Īsāk sakot, Adalberga mērķis bija prūšu kristianizācija.) Prūši viņu uzņēmuši naidīgi un, uzzinot Adalberga mērķus, lika viņam atstāt prūšu zemi draudot: ja viņš vilcināsies, tas viņam nozīmēs nāvi, jo prūšu pasaulē valda kopīgs likums un viens dzīvesveids, bet Adalbergs ir pakļauts citiem likumiem, kas prūšiem ir sveši. Adalbergs šim padomam neklausīja, bet turpināja rīkoties, kā bija ielānojis. Prūši pagānu priesteru vadībā viņu nodūra ar šķēpu un nocirta viņam galvu [*St. Adalbert (s.a.): 173-181*]. Var atzīmēt faktu, ka šī hagiogrāfiskā teksta, kurš vēsta par bīskapa Adalberga mocekļību, autors bija Adalberga sekotājs Kveinfurtes Bruno, kas arī mira mocekļa nāvē, sludinot prūšiem ticību [*Britannica (s.a.)*].

Nobeigumā jāatzīmē, ka viens no veidiem, kā viduslaikos izpaudās princips “moceklis pret pasauli”, bija pagāniskās pasaules nostāšanās pret kristīgās Eiropas misionāriem.

4. Kristiešu mocekļības piemēri jaunākajos laikos

Divu totalitāru režīmu cīņa Austrumeiropā Otrā pasaules kara laikā pēc būtības bija divu dažādu pasaulu (pasaules uzskatu) sadursme. Iestājoties kā pret vienu, tā arī pret otru, radās gan upuri, gan disidenti, gan arī mocekļi.

Vispirms, runājot par komunistisko režīmu, jāmin Olafa Brūvera paustās atziņas, proti, ka padomju komunismam piemīt vairums reliģijas iezīmju, atskaitot pārliecību par dievišķumu. Pārliecībā par tā pilnīgu patiesumu komunisms nevarēja tolerēt garīgus sāncensus [*Bruvers 2010: 21-22*]. Var arī domāt, ka komunisms darbojās pret reliģiju, jo tā liek cilvēkam būties un bijāt ko augstāku par komunismu, kā arī par autoritātēm uzskatīt ticības, nevis komunisma ideālus.

Pārejot pie piemēriem, jāmin Vladislavs Litaunieks, katoļu priesteris no Latgales, kurš tika nomocīts, kļūdams par komunistiskā režīma upuri. Kā saprotams pēc novennas šī priesteru godam, viņu godina kā priesteri, kurš ar savu dzīvi, ciešanām un nāvi līdzinājies Kristus un palika līdz nāvei uzticīgs Dieva priesteris [*Katolis.lv (s.a.)*]. Svarīgākās nianse, kas minamas V. Litaunieka mocekļības sakarā un kas zināmas no laikabiedru atmiņām, ir, ka viņš bija dedzīgs un cilvēku mīlēts Dieva vārda sludinātājs,

kurš mudinājis bērnus audzināt kristīgā garā un baudījis ticīgo cieņu. Svētā mocekļa Donāta svētkos V. Litaunieks teicis varai nelabvēlīgu sprediķi, kurā atklājis, ka atļauj sevi vajāt un sist krustā un ka viņš no ticības neatteiksies. Kā stāstījuši cietuma uzraugi, mocīšanas laikā viņš lūdzies Dievu piedot mocītājiem [*KALA raksti 2020: 27–44*].

Savukārt, pārejot pie nacistiskā režīma, vispirms jāatzīmē, ka nacisms tieši pret reliģiju nevērsās, kā to darīja komunisms, bet vērsās pret tam nevēlamajiem elementiem. Tā tas bija priesteris Aloīzija Broka gadījumā. Bieži atzīmēts Aloīzija Broka varoņdarbs bija sprediķis par tēmu “Tev nebūs nokaut”, ar kuru viņš vērsās pret nacistu pastrādātajiem noziegumiem Aglonā un par kuru viņu arī arestēja un vēlāk nonāvēja [*Paukšte et al. 2008: 105–106*]. Citas ne mazāk svarīgas nianse par viņa dzīvi ir atrodamas Rozalijas Tabines atmiņās, kurās Aloīzijs Broks ir raksturots kā darbīgs un pašaiļiedzīgs garīdznieks, skolotājs un pasniedzējs, kas dzīvojis neparasti pieticīgu un izteikti darbīgu dzīvi. Vairākkārt arestēts un pēc pirmās atbrīvošanas, kad viņam jautāts, vai savus nodevējus viņš sauks pie atbildības, atbildējis, lai jautātāja neaizmirst, ka viņš ir katoļu priesteris [*Tabine 1960: 21–26*], ar to norādot, ka atriebties nav katoļu priesteris cieņīgi, un demonstrējot mocekļiem raksturīgu kristīgo tikumu.

Rezumējot par šiem mocekļības piemēriem, jāatzīmē, ka klasiski uz šiem abiem Latgales katoļu priesteriem raugās kā uz okupācijas režīmu upuriem, bet tomēr jāatzīmē, ka iemesls, kāpēc viņi cieta un mira, bija ne tikai pretošanās režīmam, bet arī palikšana pie kristīgās ticības patiesībām un mācības, kuru aizstāvēt šie abi priesteri mira un kļuva par mocekļiem. Priesteris Litaunieks palikšanu pie ticības demonstrē, paužot gatavību palikt pie ticības pat tad, ja viņu vajās un “sitīs krustā”, savukārt priesteris Broks palikšanu pie ticības apliecina, vērsoties pret 5. baušļa pārkāpšanu. Abi priesteri demonstrēja mocekļiem raksturīgu tikumu, proti, neturēt ļaunu prātu un piedot pāri darītājiem.

Secinājumi

Mocekļības idejas pamatā ir ideja par godu nesošu nāvi, kas vienlaikus tiek redzēta kā Kristus imitācija, caur kuru sasniedzams gods un Dieva valstība. Tāpat šīs idejas pamatā ir princips “mocekļi pret pasauli”,

kas skaidrojams kā palikšana pie ticības patiesībām, par spīti mokām un nāvei, un jebkuriem citiem apstākļiem, ko rada pret kristīgajām vērtībām noskaņotas pasaules. Šis princips redzams kā konfrontācija starp kristietību un attiecīgi Romas pagānisko varu, pagānu tautām un kristīgo morāli nerespektējošiem režīmiem.

Atšķirības, kas ieraugāmas dažādu laiku moceklībās, ir tādas, ka tikai agrīnajā kristībā moceklība bija ideāls, pēc kura tiecās. Citos laikos nav vairs manāma tik liela tiekšanās uz to, jo tas ir kļuvis tikai par “blakusefektu” kristīgajai darbībai, bet citreiz par “blakusefektu” kristīga cilvēka nonāvēšanai par to, ka viņš iestājas par ticības patiesību, kas nonāk pretrunā ar režīma pausto patiesību.

Agrīnās kristietības moceklības piemēros ideāls bija pati moceklība, bet viduslaikos un jaunākajos laikos ideāls bija ticība un kristīgā mācība. Paliekot lojālam pret to, kristietis kļuva par mocekli. Respektīvi, agrīnie kristieši primāri tiecās pēc moceklības, bet vēlāko laiku kristiešiem pati moceklība nebija tik primāra kā ticība.

Šī darba gaitā piemēru analīzē ir ieraugāms, ka moceklība no fanātiskas tiekšanās uz Kristus imitāciju kā kristiešu dzīves ideālu senajos laikos transformējās par “blakusefektu” kristīgai misijai viduslaikos, kā arī par rezultātu tam, ka kāda cita režīma “patiesība” konfrontē ar kristīgo mācību jaunajos laikos.

Attiecībās ar pastāvošo kārtību kristieši to respektēja, kamēr tā nenonāca pretrunā ar kristīgo mācību. Tiklīdz šāda pretruna radās, tas varēja kļūt par moceklības cēloni.

Izmantotā literatūra

1. Bruvers, O. (2010). *Communism versus Religion: Soviet Experiment. Theory and Practice in Historical Retrospection*. Rīga: AMNIS Publishing House.
2. Friend, W. H. C. (1965). *Martyrdom and Persecution in the Early Church*. Oxford: James Clarke Lutterworth Press.
3. Jerumanis, A. (2020). Svētā Mocekļu piemiņa. In: *Priesteris un moceklis Vladislavs Lītaunieks – Kristus kviešu grauds*. Rīga: KALA raksti, 7.-10. lpp.
4. Johnson, T., Zurlo, G. (2014). Christian Martyrdom as a Pervasive Phenomenon. In: *Society*, No. 6 (51), pp. 679–685.

5. Paukšte, J., Rancāne, A., Saleviča, I., Vilčuka, I. (ed.) (2008). *Latgales Kultūras darbinieki*. Rīga: Jumava.
6. Saint Bruno of Querfurt. Pieejams: <https://www.britannica.com/biography/Saint-Bruno-of-Querfurt> (skatīts 13.12.2020.)
7. (S.a.) Moceklis. Pieejams: <https://tezaurs.lv/#/sv/moceklis> (skatīts 02.04.2020.)
8. (S.a.) Novenna pr. V. Litaunieka godam. Pieejams: <https://katolis.lv/novenna-pr-v-litaunieka-godam/> (skatīts.26.09.2020.)
9. (S.n.). (2019). *Bībele*. Rīga: Latvijas Bībeles biedrība.
10. (S.n.) (2013). Life of Saint Adalbert Bishop of Prague and Martyr. In: *Saints of the Christianization Age of Central Europe (Tenth-Eleventh Centuries)*. Klaniczay, G. (ed.). Budapest; New York: CEU press, pp. 97-181.
11. (S.n.) (1972). The Acts of Euplus (A. The greek recension). In: *The Acts of the Christian Martyrs*. Musurillo, H. (ed.). Oxford: Clarendon Press, pp. 310-319.
12. (S.n.) (1972). The Acts of Marcellus (A. Recension M). In: *The Acts of the Christian Martyrs*. Musurillo, H. (ed.). Oxford: Clarendon Press, pp. 250-259.
13. (S.n.) (1972). The Acts of Maximilian. In: *The Acts of the Christian Martyrs*. Musurillo, H. (ed.). Oxford: Clarendon Press, pp. 244-249.
14. (S.n.) (2020). *Priesteris un moceklis Vladislavs Litaunieks – Kristus kviešu grauds*. Rīga: KALA raksti.
15. St. Augustine. (2017). *City of God* (s.l.). SMK Books.
16. Tabine, R. (1989). Atmiņas par Latgolas gaismas piļš cālōju – direktoru dr. A. Broku. In: *Katōļu Dzeive*, Nr. 8, 21.-26. lpp.
17. Thomas Aquinas. (2015). *Summa Theologica*. Tustin: Xist Publishing.